

Абу Ханифага айтылган сын-пикирлер

Док. Ажимаматов Зайлабидин Касымович

Ош Мамлекеттик Университети теология факультети

Аннотация

Абу Ханифа көбүнесе ислам дүйнөсүндө улуу факих (Ислам укукчусу) катары таанылган. Ал акыйда боюнча да бир канча эмгектер жараткан. Ошондуктан Абу Ханифа мутакаллим (теолог) наамына да татырлык. Абу Ханифа эки маселеде каршылатары тарабынан сындалган. Биринчиси хадис боюнча, экинчиси иржа (Күнөө иштегендердин абалын Алланын чечимине калтыруу) туурасында. Ал чыгармаларында хадистерди аз колдонгондугу үчүн каршылаштарынын сынына дуушар болгон. Ал эми иржа туурасында болсо мүржия агымы менен ыйман маселесинде окшош пикирди кабыл кылгандыгы үчүн ар түрдүү мааниде ал мүржиянын тарапкери катары көрсөтүлгөн.

Ачык сөздөр: Абу Ханифа, мүржия, иржа, хадис, ыйман.

Абу Ханифа таанымал Ислам аалымдарынан бири экени баарыбызга маалым. Ал өз учурунда да, кийинки учурларда да көпчүлүк мусулмандардын сый-урматына бөлөнгөн инсан. Ошону менен бирге Абу Ханифага бир канча сын-пикирлер да айтылган. Аны эң көп сындагандар Хадис тарапкерлери (Асхабул-хадис) болгон. Алар Абу Ханифаны кыяска (салыштыруу) маани бергендиги, ыйман туурасында Муржия агымын эрчигендиги жана чыгармаларында хадисти аз колдонгондугу боюнча сын-пикирлерин айтышкан. Абу Ханифага айтылган сын-пикирлерди негизинен эки багытта карасак болот.

1. Хадис туурасында

Абу Ханифа хадисти өтө жогору баалаган. Буга анын төмөнкү сөзүн далил кылып айтсак болот: «Пайгамбарыбыздан (с.а.в) бир хадис келсе башыбыздын үстүндө орду бар.»¹ Ал рываят кылынган хадистердин баарынын сахих эмес экендигин айтат. Сахих эмес хадистерди кабыл кылган

¹ Ибн Абдилберр, Абу Умар Юсуф аль-Андалуси (368-463/977-1069), аль-Интика фи фазаиини анимматис саласатул фукаха, рецензенттеген Абдулфаттах Абу Гурра, Бейрут-1998, 266-бет; аль-Захаби, Абу Абдиллах Мухаммед бин Ахмед бин Осмон (748/1374), Манакибул имам Абу Ханифа ва сахибайх Абу Юсуф ва мухаммад бин Хасан, рецензенттеген М.З. аль-Кавсари ва Абул Вафа аль-Афгани, Бейрут-1988, 34-бет.

эмес. Ал хадистердин үстүндө ой-жүгүрткөн. Эгер хадистер акылга терс жана куранга каршы келсе, анда андай хадистерди колдонгон эмес.

Абу Ханифанын чыгармаларында хадистерди аз колдонгондугу, анын хадистерден кабары жок дегендикке жатпайт. Анткени, эң көп хадис рываят кылынган жерде таалим алган Абу Ханифа сыяктуу чоң аалымдын хадистерден кабары жок болушу мүмкүн эмес. Ал рываят кылынган көп хадистерден кабары болгондугу үчүн, хадистерди колдонууда өтө этияттуулук менен мамиле кылган.²

Андан сырткары бир канчалаган фыкхий маселелерге өкүм чыгарган Абу Ханифанын хадистерден кабары жок болушу мүмкүн эмес. Улуу ахли хадис (хадис тарапкери) аалымы Ибн Абдилберр: «Ал, сахих хадистерди жана ишенимдүү равилер (хадис рываят кылгандар) тарабынан рываят кылынган хадистерди, андан сырткары Аз. Пайгамбардын кыймыл-аракеттерин да эске алган»³ деп айтып, Абу Ханифаны «хадис билбейт» деп күнөөлөгөндөргө жооп берген. Мындан сырткары ушул эле аалым Абу Ханифанын көп хадис жаттаганын айтат.⁴ Кийинки учурлардагы хадис аалымдарынын көпчүлүгү Абу Ханифаны колдоп, ага айтылган сын-пикирлерге жооп айтышкан. Захид аль-Кавсари, Ханафий мазхабынын тарбиялаган 112 хадисчинин аттарын көрсөткөн.⁵

Абу Ханифанын кээ бир сахабалар жана бир канча табиундар менен жолуккандыгы хадис туурасында жогору маалыматы бар экендигин айгинелейт. Булактар Абу Ханифанын кайсы сахабалар менен жолуккандыгы жана кимдерден рываят кылгандыгы туурасында түрдүү маалыматтарды беришүүдө. Кээ бирлери Абу Ханифанын Анас бин Маликтен гана рываят кылгандыгын айтышса,⁶ кээ бирлери анын Анас бин Малик (93Y712), Абдуллах бин Аби Авфа (87Y706), Сахл бин Саид ас-Саиди (88Y707), Абу Туфайл Амир бин Васида (102Y721) менен жолуккандыгын баяндашат.⁷

Кийинки окумуштуулардан Иблаг болсо Абу Ханифанын он алты сахаба менен жолуккандыгын тактаган. Алар төмөнкү сахабалар: «Анас бин Малик, Абдуллах бин Анас аль-Жухани, Абдуллах бин Харис бин Жүз-и аз-Забиди, Жабир бин Абдиллах, Абдуллах бин Аби Авфа, Малик бин Ясар, Ваила бин Аска, Абу-Туфайл Амир бин Ваила, Айша бинти Хужруд, Сахл бин Са-д, Сабит бин Халлад бин Сувайд, Сабит бин Язид бин Саид,

² Ünal, İsmail Hakki, *İmam Ebü Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Анкара-2001, 51-бет.

³ Ибн Абдилберр, аль-Интика, 262-бет.

⁴ Ибн Абдилберр, Абу Умар Юсуф аль-Андулуси (368-463/977-1069), Жамиу баянил илми ва фадлихи, даярдаган Абдурахман Мухаммед Усман, Медина-1968, II/183-бет.

⁵ Zâhid el-Kevserî, Muhammed, *Hanefî Fihmî Esasları*, арап тилинен которгон Абдулкадир Шенер жана М. Жемел Софуоглу, Анкара-1991, 51-68-беттер.

⁶ Хагиб аль-Багдади, Аби Бакр Ахмад бин Али (463/1071), Тариху Багдад ав Маданиятул Ислам, рецензенттеген Хусейн аль-Асад, Бейрут-1986, XIII/325-бет.

⁷ аль-Саймари, Абу Абдиллах Хусайн бин Али (436/1043), Ахбару Абу Ханифа ва асхабиhi, рецензенттеген Абул Вафа аль-Афгани, Бейрут-1976, 4-бет.

Абдуллах бин Самура, Мухаммед бин Раби, Абдуллах бин Жафар жана Абу Имама.»⁸

Андан сырткары Абу Ханифа атасы менен он алты жашында 96Y715-жылы ажыга барганда ал жерде Ата бин Аби Рабах, Абдуллах бин Харис менен таанышып, алардан хадис рываят кылгандыгы айтылат.⁹

Сайф бин Жабир, Абу Ханифанын мындай деп айтканын рываят кылат: «Анасти көрдүм, Аллах андан ыраазы болсун.»¹⁰ Бирок Захаби, Абу Ханифанын Анас бин Маликти Куфага келгенде гана көргөндүгүн, мындан башка бир дагы сахабаны көрбөгөндүгүн жана эч биринен хадис рываят кылбаганын баяндайт.¹¹

Хатиб Багдади болсо, Абу Ханифанын Анас бин Маликти көргөндүгүн, табиундун улууларынан Ата бин Аби Рабах, Аби Исхак Сабии, Мухариб бин Дисар, Хаммад бин Аби Салман, Хайсам бин Хабиб, Кайс бин Муслим, Мухаммед бин Мункадир, Нафи Мавла бин Умар, Хишам бин Урва, Язидул Факир Саммака бин Рахб, Алкама бин Мурсад, Атийятул Авфи, Абдулазиз бин Рафи Абдулкерим Аби Умайя жана башкаларындан хадис уккандыгын рываят кылат.¹²

Мына ошентип Абу Ханифанын сахабалар менен жолуккандыгы туурасында түрдүү маалыматтар бар. Эң акыры көз жумган сахаба Анас бин Малик Куфага келгенде жана ал жерде кайтыш болгон учурда Абу Ханифа он үч же он беш жашында болгон. Эгер Абу Ханифанын Анас бин Маликти көргөндүгү анык болсо, анда ал табиундан эсептелет. Абу Захра, Абу Ханифанын кээ бир сахабаларды көргөндүгүн, бирок жашы кичине болгондугуна байланыштуу алардан хадис рываят кыла алган эместигин айтат.¹³

Түрктөр жашаган аймакта чоңойгон жана улуту түрк экендиги да айтылган аалым Имам Бухари дагы Абу Ханифаны сындагандардын алдыңкы орундарында. Имам Бухаринин эң көп каршы чыккан агымдардан бири муржия экендиги өзүнүн чыгармасында даана байкалат.¹⁴ Абу Ханифа ыйман маселесинде муржия менен окшош пикирде болгондугу үчүн, аны муржияга таандык деп көрсөткөн.¹⁵ Бухари, Абу Ханифаны райга (акылга) көбүрөөк маани бергендиги жана «хадис билбейт» деп сындап, чыгармасында 122 жерде атын атабай туруп «адамдардан бирөө мындай

⁸ Иблаг, Инаятуллах, аль-Имамул Азам Абу Ханифа аль-Мутакаллим, басылган жери жок, 1971, 35-бет.

⁹ ас-Саймари, а.а.ч., 4-бет.

¹⁰ аз-Захаби, Манакиб, 14-бет.

¹¹ аз-Захаби, Абу Абдиллах Мухаммед бин Ахмед бин Осмон (748/1374), Сийеру аламин нубала, рецензенттеген Арнавут жана Хусейн аль-Асад, Бейрут-1982, VI/391-392.

¹² Хатиб аль-Багдади, Тариху Багдад, XIII/325-бет.

¹³ Абу Захра, Мухаммад, Абу Ханифа, арап тилинен которгон Осмон Кескиоглу, Анкара-2002, 87-бет.

¹⁴ Бухаринин муржияны ыйман темасындагы сындагандыгы туурасында кенири маалымат алуу үчүн караныз: Çakın, Kemil, "Buhari'nin Mürcie ile İman Konusunda Tartışması", AÜİFD, (1992), XXXII/181-198-беттер.

¹⁵ Караныз: аль-Бухари, Абу Абдиллах Исмаил бин Ибрахим аль-Жу-фи (256/869), Китабу тарихул кабир, Диярбакыр, тарыхы жок, VIII/81-бет.

деди» деп Абу Ханифаны сындаган.¹⁶ Бухариге Ахлур-Райдан (акыл тарапкерлери) Абу Абдиллах бин Аби Хафс аль-Кабир Мухаммед бин Ахмад, Абу Ханифаны колдоп, ага айтылган сын-пикирлерге жооп иретинде *Китабул иман* деген китеп жазган. Тилеке каршы Абул Муин ан-Насафи (508Y1114) пайдаланган бул китеп биздин заманга жеткен эмес.¹⁷

Хадис аалымдарынан кээ бирлери Абу Ханифаны «хадис билбейт» деп сындашса,¹⁸ кээ бирлери аны хадис аалымы катары да баалашкан.¹⁹ Абу Ханифа куран жана хадистин жанында акылга да чоң маани бергендиги үчүн ахлур-райдан (акыл тарапкери) эсептелген.²⁰

Абу Ханифанын чыгармаларында хадисти аз колдонушу «хадисте жетим эле»²¹ деп сындагышына себеп болгон. Анын чыгармаларында хадисти аз колдонгондугунун себеби бул аймакта жасалма хадистер көп болчу. Ошондуктан Ирактык аалымдар рываят кылынган хадистерди колдонуу үчүн кээ бир шарттарды коюшкан.²²

Түрк илимпозу Мерттүркмен бул маселени эки түрдүү чечмелөөдө. Биринчиси, Бухаринин Абу Ханифаны хадисте күчсүз деп көрсөткөндүгүнүн себеби, анын кээ бир хадистерди укпагандыгы. Абу Ханифа доорунда хадистер толук жаузылып бүтө элек болчу.²³ Экинчиси, ал көбүнчө хадистердин маанисине карап колдонгон. Эгер куранга туура келбесе, ал хадисти кабыл кылган эмес.²⁴

2. Иржа (Күнөө иштегендердин абалын Алланын чечимине калтыруу) туурасында.

Мүржия термини мазхаптар арасында этимологиялык жактан да, терминологиялык жактан да эң көп талаш-тартыштарды жараткан терминдерден болуп келген.²⁵ Классикалык булактарда мүржиянын түрдүү

¹⁶ Бухаринин Абу Ханифа туурасындагы сын-пикирлери туурасында караныз: Merttürkmen, *Buhârî'nin Ebû Hanîfe'ye İtirazları*, Erzurum 1976. (Доктордук диссертация)

¹⁷ Kutlu, Sönmez, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Ankara 2000, 187-188-беттер.

¹⁸ Караныз: Ибн Хиббан, мухаммед бин Хиббан бин Ахмад аль-Бустî (354/965), *Китабул мажрухин* минал мухаддисин вад-дуафаи вал матрукиин, рецензенттеген Махмуд Ибрахим Зайд, басылган жери жок, 1976-ж., III/61-73-беттер.

¹⁹ Ибн Абдилберр, аль-Интика, 262-бет; аль-Кураши, Мухийддин Аби Мухаммад Абдулкадир бин Мухаммад бин Мухаммад бин Насруллах бин Салим бин Аби Вафа аль-Ханафи (696/1295-775/1373), *Жавахирул мазия фи табакатил ханафия*, рецензенттеген Абдулфаттах Мухаммед аль-Халва, Рияд-1993, I/56.

²⁰ Ибн Хиббан, а.а.ч., III/61-бет; Хатиб аль-Багдади, Тариху Багдад. XIII/325-бет.

²¹ Ибн Хиббан, а.а.ч., III/71-бет; Усуби аш-Шаукии, Тариху Багдад. XIII/443-бет.

аныктамалары айтылган.²⁶ Түркиялык илимпоз Кутлу, мүржия туурасындагы бардык аныктамаларды эске алып мындай аныктаманы келтирген: «Мүржия, Аз. Осмон жана Аз. Али менен биргеликте бардык күнөө иштегендердин абалын Аллага калтырып, алардын бейишке же тозоко кире тургандыктары туурасында эчкандай пикир айтпагандарга берилген ысым.»²⁷

Абу Ханифага иржа туурасында айтылган сын-пикирлерден сөз кылуудан мурда, анын чыгармаларында иржанын кандай мааниде колдонулгандыгына байкоо жүргүзөлү. Ал иржага: «Күнөө кылгандардын бейишке же тозоко кире тургандыктары туурасындагы чечимди кийинкиге калтыруу»²⁸ деп аныктама берген. Абу Ханифа башка бир жерде да иржага, мүмкүнчүлүгүбүз жана күчүбүз жетпеген бир нерсени Аллага калтыруу, деп түшүндүрмө берет.²⁹ Ошондуктан ал чоң күнөө иш кылгандардын бейишке же тозоко кире тургандыктары туурасында күбөлүк кыла албай тургандыгын, алар үчүн дуба кылып алардын тарта турган азабынан корккондугун баяндайт.³⁰ Ушул себептен жана ыйман туурасындагы пикиринден улам ага «мүржия» ысым беришкен. Бирок, мындай сын-пикрге ал мындайча жооп берген: «Силер айткан мүржия маселесине келе турган болсок, бидат ахли (динден четтетилгендер) чындыкты жана акыйкатты айткандарды ушул ысым менен аташса, анда эчыйкатты айткандардын эмне күнөөсү бар? Ал эми бул ысым менен аталгандар адилеттүүлүктү жана сүннөттү колдогондор. Мүржия ысымын аларга душман болгондор беришкен.»³¹

Абу Ханифага таандык чыгармаларды анализдегенибизде чоң күнөө, амал-ыйман, ыймандын азайып көбөйүшү, ыйман-ислам маселелеринде анын мүржия менен окшош пикирде экени айкын болууда.³² Харижилер, Шиит, Мутазыла жана Асхабул-Хадис менен бул темада бирдей пикирге келе албаган Абу Ханифа мүржия менен иман туурасындагы бир канча маселелерде окшош пикирде болгондугу анын бул агым менен байланышы бар экендигин айгинелейт.

Азыркы учурга чейин жеткен ислам агымдары тарыхынын алгачкы булактарында жана IV-X-VI-XII-кылымдарда жазылган фырак, милал жана нихал китептеринде Абу Ханифа мүржия менен ыйман маселесинде окшош пикирди кабыл кылгандыгы үчүн мүржияны тарапкери катары көрсөтүлгөн. Абул Хасан аль-Ашарий, Абу Ханифа жана тарапкерлерин мүржиянын

²⁶ Кутлу, мүржиянын 23 түрдүү аныктамасын тактаган. Караныз: Kutlu, *Türkler'in İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesiri*, 31-33-беттер.

²⁷ А.а.ч., 39-бет.

²⁸ Ebû Hanife, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, çev. M. Öz, (*İmam Azam'ın Beş Eseri* деген китептин ичинде), İstanbul 1992, 23-бет.

²⁹ Ebû Hanife, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, 23-бет.

³⁰ Караныз: А.а.ч., 24-бет.

³¹ Ebû Hanife, *Risâle ila Osmân el-Bettî*, çev. M. Öz, (*İmam Azam'ın Beş Eseri* adlı kitabın içerisinde), İstanbul 1992, 68-бет.

³² Караныз: Kutlu, *Türkler'in İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesiri*, 101-147-беттер.

тогузунчу ғыркасы (ағымы) деп көрсөткөн.³³ Багдадий, ахли сүннөттү сегизге бөлүп, Абу Ханифаны экинчи топто көрсөтөт.³⁴ Автор, мүржия деп билинген Бишр аль-Марисини Абу Ханифанын тарапкерлеринен деп баяндайт.³⁵

Ибн Хазм болсо Абу Ханифаны мүржиянын ичинде ахли-сүннөткө эн жакын аалым катары көрсөткөнүнө карабастан,³⁶ мүржияны бидат (динден четтетилген) агымдары арасында сөз кылат.³⁷ Шахристаний болсо булардын баарына каршы чыгып мындай деп айтат: «Абу Ханифа жана досторуна «Сүннөт мүржиясы» деп айтылууда. Ал ыйман дил менен тастыктоо, азайбайт да, көбөйбөйт да деп айтат. Ушул себептен аны ыймандан амалды ажыратты деп түшүнүштү. Ал эми амалга өтө чоң маани берген Абу Ханифа амалды калтыруу туурасында фатва берер беле? Анын мүржия деп айтылышы мындайча. Ал биринчи кылымда (хижранын биринчи кылымы) пайда болгон кадария жана мутазылага каршы чыккан. Мутазыла тагдыр маселеси боюнча өздөрүнө каршы чыккандарга мүржия деп аташкан. Харижилер да ушундай кылышкан. Бул ысым Абу Ханифанага мутазыла жана харижилер тарабынан берилиши мүмкүн.»³⁸ Мына ушинтип Шахристаний, Абу Ханифаны мутазыла жана харижилердин сын-пикирине каршы чыккандыгын билдирген.

Классикалык шиит аалымы Навбахти, Абу Ханифаны ахли сүннөттүн алдыңкы имамдарынан бири экенин айтып, Амр бин Кайс аль-Масырдын жетекчилигиндеги мүржиянын масырия колуна таандык бири катары көрсөтөт.³⁹

Имам Аздадын пикирлерин колдоп теологиялык маселелерин системалуу абалга келтирген Абу Мансур аль-Матуридий (333Y944), Абу Ханифанын иржа туурасындагы пикирин мындайча чечмелейт: «Абу Ханифа жана анын пикирлерин колдогондор чоң күнөө кылгандарга карата Алланын кандай мамиле кыла тургандыгын биле алышкан эмес. Чындыгында бул маселе куран менен гана такталышы мүмкүн. Тилеке каршы, бул маселе боюнча так маалымат берилген эмес. Ошондуктан иржа туура эле чечим.»⁴⁰ Абу Мансур аль-Матуридий мындай иржанын туура

³³ Ашарий, Абу Хасан Али бин Исмаил (324/936), Макалатул исламийин вахтилафул мусаллиин, рецензенттеген Мухаммед Мухийдин Абдулхамид, Бейрут-1995, 1/219-бет.

³⁴ Багдадий, Абдулкахир бин Тахир бин Мухаммед (429/1037), *Mezhepler Arasındaki Farklar*, арап тилинен которгон Э. Р. Фыглалы, Анкара-2001, 246-бет.

³⁵ Караныз: Багдадий, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 290-бет.

³⁶ Караныз: Ибн Хазм, Абу Мухаммед Али бин Ахмад Саид аль-Андулусий (456/1064), аль-Фаслу фил милал вал ахва ван нихал, Бейрут-1986, II/1111-бет.

³⁷ Караныз: Ибн Хазм, а.а.ч., IV/178-бет.

³⁸ Караныз: аль-Шахристаний, Абу Фатх Мухаммед бин Абдулкерим (548/1153), аль-Милал ван-нихал, рецензенттеген Ахмад Фахми Мухаммад, Бейрут-1992, 1/139-бет.

³⁹ Куммий, Сад бин Абдиллах Аби Халаф аль-Ашарий (301/913)-Навахтий, аль-Хасан бин Муса (300/912), *Şii Firkalar*, арап тилинен которгондор Хасан Онат, Сабри Хизметли, Сьнемез Кутлу, Рамазан Шимшек, Анкара-2004, 62-бет.

⁴⁰ аль-Матуридий, Абу Мансур Мухаммед бин Мухаммед бин Махмуд (333/944), *Kitābu't-Tevhid Tercümesi*, арап тилинен которгон Бекир Топалоглу, Анкара-2002, 499-бет.

чечим экенин кабыл кылып, Абу Ханифанын мүржиядан экенин кабыл кылгандай.⁴¹

Замандаш илимпоздордон Абу Ханифага айтылган сын-пикирлерге каршы чыккандар да болгон. Мисалы: Мухаммед Захид аль-Кавсарий, Хатиб аль-Багдадинин *Тариху Багдад* аттуу чыгармасын четке кагуу максатында жазган *Та-нибул-Хатиб* аттуу чыгармасында харижилер жана колдоочулары тарабынан Абу Ханифага берилген «Бидат мүржиясы» ысымын четке кагып, аны «Сүннөт мүржиясы» деп таанытканга аракет кылган.⁴²

Измирли Исмаил Хаккы, Абу Ханифаны «Мүржие-и фукаха, мүржие-и ахли сүннөт» мазхабынан деп көрсөтөт.⁴³ Абу Захра болсо «Мутазыладан башка бардык фукаха жана хадисчилер мүржиядан болуп калат. бул туура эмес.» деп Абу Ханифанын бул маанидеги мүржиядан экендигин кабыл кылбайт.⁴⁴

Алгачкы учурлардан баштап ыйман маселесинде харижилер, мутазыла, шиит жана хадис тарапкерлери, мүржияны сындашкан. Абу Ханифа бул маселеде мүржия менен окшош пикирди кабыл кылгандыгы үчүн каршылаш мазхаптын өкүлдөрү тарабынан «Мүржия» деп аталып, ушул ысым менен күнөөлөнгөн. Жогоруда да баяндаганыбыздай, алгачкы учурдун аалымдарынын көпчүлүгү Абу Ханифаны мүржия мазхабына таандык кылып көрсөтүшкөн. Иржа пикири Givony нин да айтканындай, ашарийлер жана ханбалийлер тарабынан күфүр менен байланыштырылып, уланып келүүдө.⁴⁵

Куфа IY-II-кылымдын акыркы жылдарынан баштап мүржия агымынын эң таасирдүү борборуна айлана баштаган. Madelung, «Абу Ханифа чыгыштагы мүржиянын саясий болбосо дагы толук түрдө моралдык лидери болгон»⁴⁶ деп айтып мүржиянын чыгыштагы өкүлү катары Абу Ханифаны көрсөткөн. Кутлу дагы бул туурасында мындай деп айтат: «Куфада Хаммаддан кийин мүржиянын фыххий (укуктук) жана акыйдавый жетекчиси Абу Ханифа болгон.»⁴⁷ Абу Ханифага таандык чыгармаларда болсун, эски жана замандаш аалымдардын чыгармаларында болсун жыйынтыгында Абу Ханифа менен мүржия ортосунда байланыштын бар

⁴¹ Караныз: аль-Матуридий, а.а.ч., 42-бет.

⁴² Караныз: аль-Кавсарий, М. Захид, Та-нибул-Хатиб ала ма сакаха фи таржамати Аби Ханифа минал-аказиб, даярдаган Азатул Атар аль-Хусайни жана Махмуд Сакар, басылган жери жок, 1942, 51-бет.

⁴³ İzmirli İsmail Hakki, *Yeni İlim-i Kelam*, даярдаган С. Хизметли, Анкара-1981, 85-86-беттер.

⁴⁴ Караныз: Абу Захра, а.а.ч., 204-бет.

⁴⁵ Givony, Joseph, "*Fırak Edebiyatında İmam Ebû Hanîfe'nin Tasviri ve İlgili Meseleler*", англис тилинен которгондор Музаффер Тан жана Н. Кемал Карабибер, Анкара-2003, 69-бет. (*İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik* (ed. Sönmez Kutlu) аттуу китептин ичинде.)

⁴⁶ Madelung, Wilferd, "*Horasan ve Mâveraünnehir'de İlk Mürcie ve Hanefîliğin Yayılışı*", англис тилнен которгон. С. Кутлу, Анкара университети теология факультети журналы, Анкара-1992, XXXIII/243-244-беттер.

⁴⁷ Kutlu, а.а.ч., 208.

экендигин тастыкташууда. Бирок, бул байланыш мүржия агымына таандык Мухаммед бин Каррам жана башка ушул сыяктуу адамдардыкындай эмес.

Чындыгында, Абу Ханифа бир маселени чечүүдө бир мазхапка карап эмес, өзүнүн акылы менен чечкен. Ал кенен ой-жүгүртүүгө маани берип, башкаларды да ушуга үндөгөн. Ал мындай деп айткан: «Ким дагы да жакшы пикир айтса, ошону кабыл кылабыз».⁴⁸ Абу Ханифа бир адамдын кайсы мазхапты кабыл кылганына маани берген эмес. Ал ким болсо дагы акыйкатты айтса ошону кабыл кылган. Абу Ханифа, мазхабына карабастан кимдин болсо да аркасында намаз окуунун эч кандай зыяны жок экендигин мындайча баяндайт: «Ар бир такыба жана күнөөкөр адамдын аркасында намаз окуса боло берет. Сенин күнөөң сага, анын күнөөсү өзүнө таандык.»⁴⁹

Мындан сырткары Абу Ханифа өзүнө каршы чыккан башка мазхаптардын бирине дагы күфү кылган эмес. Алардын да ыйман келтиргенден кийин момун болгондугун жана күнөө кылган болсо анын кечирилип кечирилбей тургандыгын Алланын гана биле тургандыгын баяндаган.⁵⁰

Жыйынтык

Абу Ханифа куран жана сүннөт менен биргеликте акылга дагы чон маани бергендиги үчүн «Ахлур-Рай» деп аталган. Аны бул маселеде жана хадис боюнча күчсүз деп сындагандардын дээрлик көпчүлүгү асхабул-хадистен болгон. Абу Ханифанын жашаган доор жасалма хадистердин көп айтылган учурга туура келет. Ошондуктан ал хадистерди чыгармаларында аз колдонгон жана хадистерди колдонууда өтө этият болгон. Анткени, ушунчалык көптөгөн диний маселелерге фатва берген аалымдын хадистерди билбеши мүмкүн эмес. Абу Ханифанын доорунда хадистер толугу менен жазылып бүтө элек болчу. Аны сындагандар кийинки жылдарда жашагандар. Асхабул-хадистин Абу Ханифага карата сыңдоолору көпкө узаган эмес. IVYX жана VYXI-кылымдардан кийин бир канча хадис аалымдары Абу Ханифаны колдоп китептер жазышкан. Алардын арасында Ибн Абдилберр, Саймарий, Хайтамий, Инаятуллах Иблаг, Абу Захра жана Захит аль-Кавсарийди атасак болот.

Абу Ханифа ыйман маселесинде мүржиянын пикирин колдогон. Ошондуктан каршылаштары тарабынан ал «Мүржия» деп аталган. Ашарий, Шахристаний, Багдадий жана Ибн Хазм сыяктуу аалымдар ар түрдүү багытта Абу Ханифа менен мүржияны байланыштырышкан. Булардан кээ бирлери Абу Ханифаны мүржиядан куткаруу үчүн аны «Ахли сүннөт мүржиясы» дешсе, кээ бирлери аны сыңдоо үчүн «Лаанатка учураган мүржия» деп таанытышкан. Бул көз караштардын таасири учурда да уланууда. Ал харижилер, мутазыл, шиит жана асхабул-хадистин ыйман түшүнүгүнө мүржиянын ыйман түшүнүгү менен каршы чыккан. Абу Ханифа

⁴⁸ аль-Захабий, Манакыб, 34-бет.

⁴⁹ Ebû Hanîfe, *el-Fikhu 'l-Ebsat*, çev. M. Öz, (*Imam Azam'ın Beş Eseri* аттуу китептин ичинде), Стамбул-1992, 45-бет.

⁵⁰ Караныз: Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve' -Müteallim*, 16-17-беттер; ошол эле автор., *er-Risâle*, 66-бет.

менен мүржия ортосундагы мамилени туура түшүнүү үчүн Абу Ханифага таандык чыгармаларда баяндалган ыйман темасы менен мүржиянын ыйман түшүнүгүн салыштыруу зарыл. Бирок муну жасоодон мурун Абу Ханифага таандык чыгармаларды рецензиялоо керек. *Китабул-аалим вал муталлим* деген чыгармасынан башкасы азырынча рецензиялана элек.